

Platthy István művészetterapeuta, rajztanár, mesterpedagógus

Poór Anna művészetterápiás asszisztens, néprajzszakos egyetemi hallgató

Az örök visszatérők az archetípusok

A népművészet alkotó módú továbbéltetése a vizuális nevelésben

Szerintem vannak olyan dolgok az emberben, az emberi lélekben, a társadalomban, amelyek kimutathatóan minden korszakban jelen vannak, mint meghatározó tényezők. Ezek az archetípusok, magyarul ősképek, amelyek ráadásul rendszert is alkotnak. Az archetípusok a kultúra alapját képezik, azonban minden történelmi korszakban más és más formában jelennek meg, variációjuk száma végtelen lehet. Ezért én ennek alkotó módú megközelítését szorgalmazom, nem csupán, mint pusztá ismeretanyagot közvetíteném. Az archetípusokkal foglalkozás, értelmezés híd lehet a múlt és a jövő között. **„A múltat végkép eltöröljük” gondolkozásmód** rendkívül veszélyes az emberiség számára. A XX. század borzalmas, sok millió ember életét követelő tragédiái mögött, többek közt ez is áll: bolsevizmus, sztálinizmus, nácizmus, kínai kulturális forradalom, stb.

Az eredendő kifejezésmód fogalmát használom, melyről tanulmányt is írtam, megtalálható honlapunkon: csontvarystudio.hu. Az eredendő kifejezésmód születésünktől fogva bennünk lévő adottságokon alapuló, az emberi közösség hatására előhívódó, önkifejezési forma, amely a bennünk rejlő ősképek segítségével lehetőséget ad önmagunk és a világgal való viszonyunk kifejezésére. Ez a képesség a kisgyermek és óvodás korban bontakozik ki. Régen felnőtt korúaknál a népművészetben, a törzsi művészetben, az ősi művészetekben élt tovább. Sajnos mai elidegenedett kultúránkban, az iskolás korban fokozatosan eltűnik ez a képesség, felnőtté válva bekövetkezik a rajzi törés jelensége. Azonban szerencsére ez a képesség nem tűnik el az emberből, hanem visszahúzódik a lélek mélyére, a képi kifejezés, az alkotó képesség gátlódik. A művészetterapeuták többsége olyan általunk kifejlesztett művészetterápiás módszerekkel dolgozik, amelyek képesek az eredendő kifejezésmódot, a belső látást újból előhívni, az alkotó képességet elfojtó gátlásokat felszabadítani. Miért ne lehetne erre a vizuális nevelést is ráépíteni, főleg az alsó tagozatban?

A népművészetnek az alapja is az eredendő kifejezésmód, és igen is van üzenete őseink népi műveltségének a XXI. század embere számára.

A XX. század végén, a harmadik évezred küszöbén a régi kultúrák – és így a magyar népi műveltség is – új megvilágításba kerültek. A régi megközelítések és vizsgálatok mellett a mai ember új szempontok szerint kezdi értékelni őket. Korábban elsősorban a társadalmi-történelmi viszonylatok oldaláról vizsgálták, ma előtérbe került a természeti viszonyok és a lélektan oldaláról való megközelítés. Egyre inkább nyilvánvalóvá válik, hogy a múltó értékek mellett örök érvényű értékek is megfogalmazódnak ezekben a kultúrákban, melyekre korunk emberének is szüksége van. Változni látszik az a korábbi álláspont, hogy a népművészet elsősorban múzeumba való, és csak, mint érdekesség játszhat szerepet a mai átlagember életében. Kétségtelen, hogy már nem tér vissza az a sajátos társadalmi viszony, amely létrehozta ezen értékeket, ez azonban nem jelenti azt, hogy a kortárs világ keretei közt ne lenne létjogosultsága, ne lehetne beilleszteni a hétköznapokba, ne javíthatná a mai ember életminőségét, kultúráját. Mint már bevezetőmben vázoltam, egyre inkább kirajzolódik, hogy minden kultúra – nemcsak a régi, hanem a mai – alapját is képezik bizonyos archetípusok, melyek az ember alapvető lelki szükségleteiből fakadnak. Ezek az ősképek fogalmazódnak meg újra

és újra különböző korok sajátos viszonyai között, és kapnak egyedi, a kort, a kultúrát képviselő színezetet. Nagyon érdekes új szempont a népi műveltséget a természet oldaláról megvizsgálni, megközelíteni. Valójában egy evidenciáról van szó. A régi falusi ember a természetben élt, élete és munkája tőle függött. A természetet nem statikus objektumként érzékelt, mint ahogy a mai városi ember hajlamos rá, hanem átélte annak teljes, kozmikus meghatározottságú mozgásfolyamatait, változásrendjét, élete szervezőjévé vált. Ez az élmény – más történelmi, kulturális hatások mellett – művészetére is jelentősen hatott. A városi ember elszakadt a természettől, legfeljebb egy-egy töredéket, pillanatot lát belőle, ha például végigmegy egy parkon vagy sétál egyet az erdőben. A természet ma is körülöttünk él, még ha sokszor nem is veszünk róla tudomást. Egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy a mesterséges környezetben csak egy bizonyos pontig érzi jól magát az ember, a természet világától való elidegenedés előbb-utóbb lelki és testi betegségekhez vezet. Ezt a problémát nagyon szépen érzékelteti a magyar nyelv „természet” szava, amely egyszerre jelenti a külső bioszférát és az ember belső lelki világának sajátosságait.

A népművészeti formák, motívumok és szimbólumok kiindulópontot jelentenek a természet folyamatainak átéléséhez, mely gyerekeknek és felnőtteknek egyaránt keretet adhat az alkalmatlanság-érzettel küzdő, a túlzott virtualításban felnövekvő generációk számára, hiszen minden történelmi korban egyaránt működő ősképek rejlenek bennük. E módon az elszenvedett traumák, érzelmi elhanyagolások feldolgozhatók, az önkifejezés újra felszabadulttá válik, szimbolikus jelképeken keresztül.

A mai ember élete nagyon töredezett. Sokszor egymáshoz nem kapcsolódó, egymáshoz nem illő történésfolyamatokon át vezet életutunk. Például amikor a TV-ben egy jó filmet nézünk, szétzilálja a film sodrását, egy teljesen oda nem illő reklám bevágása. Az iskolai rendszerben sokszor témájukban egymástól idegen tanórák követik egymást, például irodalomóra után fizika, aztán történelem következik, stb. A régi paraszti kultúrában az ember a búzaszem vetésétől a kalász learatásán át a kenyér elfogyasztásáig a teljes folyamatot átélte – a mai társadalomban a munkahelyek többségénél a gazdasági, ügyviteli stb. folyamatoknak csak egy kis részébe kapcsolódik bele. Sem a teljes struktúrát, sem a teljes folyamatot nem látja át. Ez a kaotikus állapot különösen felerősödik a manapság feltűnően gyakori személyiségzavarokban, gyermekeknél magatartászavarokban, pedig lelki egészségünk szempontjából fontos, hogy személyiségünk integráltan tudjon működni, életünket komplexen tudjuk szervezni, megélni.

Az ember természeténél fogva igényli a kapcsolódást, keresi a dolgok közötti értelmet, összefüggéseket a környezetében és személyes életében is. A közösségi, „törzsi élmény arhetikus” igénye a modern kor emberében is ott van, a vágy, hogy tartozzon valahová, hogy részese legyen egy átlátható nagyobb, komplex egésznek, nem tűnt el. Ez különösen jól megfigyelhető például a fiatalok különböző és sokszínű szubkulturális törekvéseiben, ahol fontos a közösség tagjai közti kapocs és egység érzete. Ezek a sajátos mikrokozmoszok kvázi lemodellezik azokat a folyamatokat, társas élményeket, kapcsolati és strukturális rendszereket, amiben adott esetben hiányt szenvednek, mert a „külső makrokozmosz” tere nem képes kellőképpen biztosítani azt számukra. E kapcsolódási rendszerek, folyamatok viszont kiválóan kifejezhetők a művészet eszközeivel, melyek így sokkal megfoghatóbbá, értelmezhetőbbé, átélhetőbbé válnak az alkotó egyén számára és elősegítik azok beépülését gyakorlati szinten is.

A magyar és belső-ázsiai népművészeti formavilág vizuális nyelvi gondolkozásmódjára jellemző, hogy leképezi a természet szorosan egymásba kapcsolódó mozgásfolyamatait. Ez a költőien megjelenített kifejezőmód alkalmas arra, hogy olyan folyamatokat éljünk át, amelyekben összefüggenek, szervesen egymásra épülnek a dolgok, így segítve a személyiség működésének, illetve a személyiségfejlődésnek az integráltságát.

A nyugat- és dél-európai ornamentikára a formák mechanikus ismételtetése, elemek tetszőleges egymáshoz rendelése a jellemző, elsősorban a dekorativitásra törekszik. Ezzel szemben a magyar és a közép-ázsiai, belső-ázsiai ornamentikára jellemzője, hogy a formák szervesen kapcsolódnak egymáshoz, a természet és a benne élő ember testi-lelki folyamatait, átváltozásait mutatva meg. Ez az életfolyamatokat kifejező, ciklikus rendszer beszédes szimbolikus formákkal jelenik meg a népművészet vizuális nyelvrendszerén keresztül. Ezáltal válik az adott kép élővé, amivel azonosulni lehet.

A nyugati ember elkülönül a természettől, rövid távú érdekeitől hajtva meg akarja változtatni. A hagyományos gondolkozású keleti ember kapcsolódik hozzá, része kíván maradni, együttműködik vele.

A immár 30 éve működő Csontváry Képzőművészeti Stúdió Egyesületben tevékenykedünk, amely elsősorban a Baranya Megyei Gyermekvédelmi Központ gyermekotthonában és lakásotthonaiban élő, hányatott sorsú, veszélyeztető családjukból kiemelt gyermekekkel, serdülőkkel foglalkozik, de külsős érdeklődő felnőttekkel is. Művészetterápiás műhelyünkben többek között a természet változásrendjére épülő, önkifejező alkotó programot valósítunk meg hosszú évek óta, amely az eredendő gyermeki kifejezőmódra, a belső látásra, és az ebből táplálkozó népi műveltségre, ősi természet-mitológiára épít. A terápiás foglalkozásokon részt vevő gyerekek, fiatalok és felnőttek a népi motívumokat nem másolják, hanem azokat belülről átélve, értelmezve, tovább gondolva teremtik meg saját szimbolikus képi világukat, amely akár keretet is adhat a saját elszenvedett traumáik, érzelmi elhanyagoltságuk önkifejező módú, szabad feldolgozásához, önvalójuk megtalálásához, énjük szerves megéléséhez. Fontosnak tartjuk, hogy a mai generációkhoz is közelebb kerüljön a természet, ezért a régi korok kultúrájának mintájára lehetőségeket kezdtünk el keresni a természet örökösen megújuló folyamatainak feldolgozására a művészet eszközeivel. Az egyik ilyen lehetőség a természet változásrendjének antropomorf-szimbolikus megjelenítése. Ezen a területen igazán magas rendű szellemi értékeket hozott létre a magyar népművészet, melynek archaikus rétegei még a mai napig is őrzik az ősi művészet emlékeit.

Pallag Andrea a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem adjunktusa a tantárgyfelelőse a Vizuális kultúra tantárgynak már 25 éve, az Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet, Tartalomfejlesztési és Módszertani Központ tudományos munkatársaként. Ő a legnagyobb ellenzője a népművészet megjelenésének a közoktatásban. Ő a designgondolkodás híve, és ebbe úgy gondolja, nem fér bele a népművészet. Szervezésében, EFOP-3.2.6-16 támogatás keretén belül már folyik a designgondolkodáson alapuló nevelési-oktatási program kidolgozása. A cél a MOME fejlesztéspedagógiai koncepciója szerint, a designgondolkodás, mint – tantárgyi megközelítéstől független – pedagógiai módszertan beintegrálása a közoktatásba.

A Design Thinking, magyar nevére fordítva designgondolkodás, másképpen tervezői gondolkodás, tervalapú gondolkodás problémamegoldásra irányuló új módszertan, gondolkodásmód és világlátás. Egyre nagyobb népszerűségnek örvend az üzleti életben. Ma már mindenütt tetten érhető a szervezeti kultúra területén, elengedhetetlen része a vezetői eszköztárnak. Egyre inkább keresi létjogosultságát a magánélet és a személytervezés vonatkozásában is. Az emberek elé példaként többek között a világméretű McDonald's megálmodójának Raymond Kroc „Ray” életfilozófiáját állítja. A designgondolkodás tanulságai segítségével akár az egyén életboldogsága is megtervezhető, megtalálható. Én személy szerint az emberi boldogság megtalálásában, inkább Jézus Krisztus szeretet tanítását tartanám célravezetőbbnek, számomra ő inkább példakép. Ugyanakkor kétségkívül a designgondolkodásnak vannak szimpatikus vonásai, mint például a kreativitása, abduktív következtetési technikája, de nálunk csak, mint módszert, technikát tudom elfogadni bizonyos problémák kezelésére, semmiképpen sem, mint amerikai világlátást. Abszolutizálása különösen a

közoktatásban igen veszélyes, főleg, ha hazai képviselői, arra használják fel, hogy segítségével más hagyományosabb értékeket, mint a népművészet kiszorítsanak. Egy helyütt azt olvastam "A design thinking lényege, hogy legyünk nyitottak az emberek véleményére és kreatív módszerekkel találjunk megoldást a problémákra." Tehát valójában a népművészet radikális kiiktatása, még magának a designgondolkodásnak is ellentmond. Úgy tűnik Pallag Andrea nem hajlandó a kompromisszum keresésre, együttműködésre most már több mint 5 éve, hiába levelezgetek vele.

Dr. Andrásfalvy Bertalan néprajztudóssal közösen írtunk az Emberi Erőforrások Minisztériumának, amelyre hivatalos választ kaptunk 2018.12.06-án Pálfi Erika a Köznevelési Tartalomfejlesztési Főosztály vezetőjétől, hogy a vizuális kultúra tantárgy célkitűzései közé beemelésre került, hogy a tanuló „megtanulja a tárgyi népművészet megismerésén keresztül a hagyományörzés jelentőségét”. Ez sajnos nem a legszerencsésebb megfogalmazás, én inkább a népművészet, a törzsi művészet alkotó módú feldolgozását szorgalmazom a vizuális kultúra tantárgyban és nem, mint pusztán ismeretanyagot közvetíteném.

Különösen alsó tagozatban lenne nagyon fontos a népművészet oktatása, a népművészeti mintakincs alkotó módú feldolgozása, segítségével akár a vizuális nyelv értelmezése is. A népművészet ösképisége különösen közel áll a gyerekekhez. A népművészet alkotó módú feldolgozása különösen segíti gyermekkorban a vizuális képességek fejlődését, és hat az olvasási, írási, számolási képességek fejlődésére is. Az az általános tapasztalatom, hogy manapság az internet hatására a nagyobb gyerekeknél, serdülőknél nagyon visszafejlődött a vizuális fantázia, különösen elképzelt dolgokat nagyon nehezen tudják rajzban megjeleníteni. Viszont a népművészeti formák, szimbólumok, mintakincsek felszabadítják gátlásaikat és jó kiindulópontot jelentenek a továbbalkotásra, kreativitásra.

Az EMMI közleményében a következő olvasható: "A tárcsa célja, hogy a magyar diákok versenyképes, a munkaerőpiacon és az életben is értékes, valamint a nemzeti kultúrát korszerűen átadó tudást szerezzenek az iskolapadban." Tömegesen hagyják el a magyar emberek hazájukat, hogy külföldön találják meg boldogulásukat. Nem lehet elsődleges szempont, hogy a nyugat-európai munkaerőpiacra versenyképes ifjúságot neveljünk, ez csak harmadlagos kérdés. Nagyon fontos szempontnak a hazafias nevelésnek kell lennie a közoktatásban, és ennek csökkentését nem lehet óraszám csökkentéssel indokolni. Ez már rég nem délibábosság, hanem nemzetstratégiai kérdés! A felnövő fiatal generációkat, csábítják a magas nyugat-európai bérek, és ezt még sokáig nem tudjuk ellensúlyozni Magyarországon. Egyedül a hazaszeretet, a nemzeti identitás, amely valamelyest itt tudja tartani a fiatalokat a jövőben. Hazaszeretet és nemzeti identitás fejlesztésének egyik fő területe a közoktatás, ezért nem mondhatunk le róla, meg kell ott is jelennie! A népművészet hiányában ez nem lesz teljes. A nemzeti kultúránk, hogy fog így tovább élni?

A hazaszeretet, a nemzeti identitás egyben érzelmi kérdés is. Pont ezt az érzelmi elköteleződést is segítheti a vizuális kultúra tantárgyban, ha nem elsősorban a népművészet ismeretanyagának elsajátítására fókuszálunk, hanem érzelmileg átélhető módon alkotó módú feldolgozását szolgáljuk. A NAT elkészülte után most Csépe Valéria akadémikus által vezetett kutatócsoport a kerettanterveket dolgozza ki. Sajnos ez is zártkörű, egyelőre még nem lehet tudni milyen módon és formában fog megjelenni a népművészet, vagy egyáltalán megjelenik-e?